

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The version of the following full text has not yet been defined or was untraceable and may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/45565>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Het denken over de delta verandert

Door: Sander Meijerink

Er is sprake van een opmerkelijke kentering in het beheer van onze estuaria. Het Deltaplan voorzag in afsluiting van de meeste zeegaten in het zuidwesten van Nederland. Waterbeheerders zoeken nu naar mogelijkheden om de harde overgang tussen het zoete en zoute water weer ongedaan te maken en de natuurlijke dynamiek van estuaria te herstellen. Hoe en waarom verandert het denken over onze delta? En op welke weerstanden stuit het?

Sinds het begin van de jaren negentig wordt gesproken over de mogelijkheid om de Haringvlietsluizen gedeeltelijk te openen en daardoor weer zout water toe te laten in het Haringvliet, het zogeheten Kierbesluit (kader). Ook voor het IJsselmeer en het Lauwersmeer worden plannen ontwikkeld om de overgang van zoet naar zout te herstellen. Bij het relatief ongeschonden estuarium van de Schelde spitst de discussie zich toe op de mogelijkheden om land dat de mens in het verleden heeft gewonnen weer terug te geven aan het water, het zogeheten ontpolderen. Menigeen zal dit bevreemden. De dammen en dijken in de delta van Rijn, Maas en Schelde zijn toch het resultaat van onze eeuwenlange en heroïsche strijd tegen volksvijand nummer een, het zeewater? Wordt deze vijand nu weer binnengehaald?

Kustlijnverkorting

Na de watersnoodramp van 1953 was voor iedereen duidelijk dat de veiligheid moest worden verbeterd. Dat gold vooral voor het gebied waar Rijn, Maas en Schelde in zee uitmonden, de Zeeuwse en Zuid-Hollandse delta. Het Deltaplan voorzag in de afsluiting van de meeste estuaria in het zuidwesten van Nederland en was gebaseerd op het principe van kustlijnverkorting. Vanuit veiligheidsoptiek was de aanleg van relatief korte dammen te verkiezen boven de versterking van honderden kilometers dijk langs Haringvliet en Oosterschelde. Immers, hoe langer de kustverdediging, des te groter de kans dat een dijk het ergens begeeft. Het beheer van deze dijken was bovendien verdeeld over een groot aantal dijkbeheerders en dit zou een adequaat beheer en onderhoud bemoeilijken, zoals bleek uit een evaluatie van de watersnoodramp van 1953.

Het beleid van kustlijnverkorting bestond overigens al vóór 1953. De waterbouwkundige ingenieurs hadden daarmee inmiddels ervaring opgedaan bij de afsluiting van de Zuiderzee, waartoe in 1918 besloten werd na de stormvloed van 1916, die langs de kusten van de Zuiderzee grote schade aanrichtte. De uitvoering van het Deltaplan leverde de meest ingenieuze en prestigieuze waterbouwkundige projecten ooit op. De door de 'Deltaschool' ontwikkelde kennis werd dan ook een belangrijk exportartikel. De unieke peilerdam in de Oosterschelde, die een verhoogde veiligheid tegen overstromingen verenigde met een gedeeltelijk behoud van het getijdenmilieu, wordt algemeen gezien als de kroon op de Deltawerken.

Veiligheidsparadox

Het belangrijkste kortetermijneffect van de Deltawerken is de toegenomen veiligheid. In de afgelopen decennia is echter het inzicht gegroeid dat er ook negatieve gevolgen kleven aan de afsluiting van estuaria en het beteugelen van de natuurlijke processen die zich daarin afspelen. Het sedimentatieproces is stopgezet en er vindt geen natuurlijke landaanwas meer plaats. Daardoor groeit het land niet langer mee met de stijging van de zeespiegel, en neemt het hoogteverschil tussen land en water almaar toe. De gevolgen bij een eventueel falen van een

dijk of dam zullen dus steeds ernstiger worden. De schade bij een overstroming is immers gerelateerd aan de overstromingsdiepte. 'Risico = kans x gevolg' is in dit verband een belangrijke formule. De Deltawerken hebben er weliswaar voor gezorgd dat de kans op overstroming aanzienlijk is afgenomen, maar omdat de gevolgen van een falen van de kustverdediging groter worden, is het de vraag of het overstromingsrisico werkelijk is afgenomen.

De veiligheid die met de bouw van dijken en dammen is gerealiseerd heeft er bovendien toe geleid dat de sociaal-economische functies in de gebieden achter de dijken en dammen sterk zijn toegenomen. Ook hier geldt weer: als er iets mis gaat, zijn de gevolgen groter dan ooit. Iedere waterbouwkundige kan ons leren dat absolute veiligheid niet bestaat en dat er dus altijd iets mis kan gaan. De paradox is dus dat we ons door dijken en dammen veilig wanen, terwijl we door de toename van de potentiële overstromingsschade feitelijk kwetsbaarder zijn geworden.

Ecoschade

Een tweede negatief gevolg van de bouw van dammen en de gecreëerde harde overgangen tussen rivier- en zeewater is dat de oorspronkelijke estuariene ecosystemen grotendeels zijn vernietigd. Estuaria zijn ecologisch zeer waardevol vanwege de geleidelijke overgang van zoet naar zout water, de dynamiek van hoog- en laagwater en het transport van sediment. Zelfs een gedeeltelijk herstel van deze dynamiek kan al tot ecologisch waardevolle ontwikkelingen leiden.

Er zijn inmiddels talloze plannen ontwikkeld voor een gedeeltelijk ecologisch herstel van onze estuaria. Voorbeelden daarvan zijn de planologische kernbeslissing over het beheer van de Haringvlietsluizen (het Kierbesluit), het ontwikkelingsperspectief op de lange termijn voor het Schelde-estuarium, de visie Delta in Zicht en de plannen voor het herstel van zoet-zoutovergangen in het IJsselmeer en het Lauwersmeer. Bestudering van deze plannen laat echter zien dat ecologisch herstel van estuaria geen gemakkelijke opgave is.

Weerstand

Daar zijn grofweg drie redenen voor. Allereerst is het zo dat we moeten leren leven met de consequenties van de keuzen die in het verleden zijn gemaakt. De Deltawerken zijn nu een feit. Het is ondenkbaar dat deze werken, die miljarden euro's hebben gekost, weer worden verwijderd.

Een tweede knelpunt is dat economische functies die baat hebben bij een strikte scheiding tussen zoet en zout water, namelijk landbouw en drinkwaterwinning, zich in de delta sterk hebben ontwikkeld. Dat is logisch want de Deltawerken en de bijbehorende zoetwaterbekkens hebben daarvoor ideale condities geschapen.

Ten slotte is er een belangrijke culturele dimensie. Nederland is wereldwijd bekend om zijn strijd tegen het water. Het is niet gemakkelijk de nationale trots van de Deltawerken vanuit een nieuw perspectief te bezien en te erkennen dat we het, gegeven de kennis die we nu hebben, waarschijnlijk niet weer op dezelfde manier zouden doen. De veiligheidsparadox is nu niet gemakkelijk meer op te lossen. Gedeeltelijk ecologische herstel behoort nog wel tot de reële mogelijkheden.

Leerproces

De ontwikkeling in het denken over het beheer van estuaria is te zien als een leerproces. Rampen zoals die van 1916 en vooral 1953 hebben daarin een sterke rol gespeeld. De belangrijkste les die we toen hebben geleerd is dat we het water- en kustbeheer in onze delta niet mogen veronachtzamen. De geschiedenis leert echter ook dat dergelijke lessen snel worden vergeten. De prognoses van klimaatverandering en zeespiegelstijging maken het

veiligheidsvraagstuk echter urgenter dan ooit.

Behalve van rampen behoren waterbeheerders echter ook te leren van de effecten van hun strategie. In de afgelopen decennia is duidelijk geworden dat de afsluiting van de zeegaten in het zuidwesten van Nederland naast positieve effecten ook onbedoelde neveneffecten heeft gehad. Getuige de vele plannen om de natuurlijke dynamiek in onze estuaria te herstellen is ook daarvan geleerd. Maar ook van dit nieuwe beleid zullen we de effecten nauwlettend in de gaten moeten houden. Alleen dan is het mogelijk te blijven leren, en beleid en beheer van onze estuaria in de door ons gewenste richting bij te sturen.

Bronnen

- Dubbelman, H. 1999. Maatschappelijke golven in de Waterbouwkunde. Proefschrift. Technische Universiteit Delft.
- Meijerink, S.V. 1999. Conflict and Cooperation on the Scheldt River Basin. Kluwer, Dordrecht.
- Project Integrale Visie Deltawateren 2003. De Delta in Zicht, een integrale visie op de Deltawateren.
- Saeijs, H., T. Smits, W. Overmars & D. Willems 2004. Changing estuaries, changing views. Erasmus University Rotterdam & Radboud University Nijmegen.
- www.zoetzout.nl
- www.haringvlietsluizen.nl
- www.proses.nl
- www.delta-wateren.nl

Kader: Kierbesluit

Begin jaren negentig lanceerden de ministeries van Verkeer en Waterstaat en Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het idee de Haringvlietsluizen gedeeltelijk te openen. Hierdoor zou weer zout water in de Haringvliet, het Hollands Diep en de Biesbosch stromen en zou het getij daar deels terugkeren. Vanuit ecologisch perspectief is deze ontwikkeling zeer wenselijk. Voor de landbouw en drinkwatersector is deze maatregel echter nadelig vanwege de dan optredende verzilting. Inmiddels zijn een planologische kernbeslissing en een milieu-effectrapport voorbereid en heeft het kabinet besloten de Haringvlietsluizen gedeeltelijk te openen. Dit besluit wordt nu in detail verder uitgewerkt, waarbij onder andere aandacht wordt besteed aan een compensatieregeling voor gewasschade.

Kader: Ontpolderen

Het estuarium van de Westerschelde is, met dank aan de Belgen, nog relatief ongeschonden. Vanwege de scheepvaart op Antwerpen is de zeearm, anders dan elders in Zuidwest-Nederland, niet afgedamd. Wel is in de loop van de eeuwen door inpoldering veel ruimte van het estuarium afgenomen waardoor de natuurlijke dynamiek is beteugeld. Daarom zijn plannen ontwikkeld om land dat in het verleden is gewonnen weer terug te geven aan de Westerschelde. De eerste poging tot 'ontpoldering' medio jaren negentig liep echter stuk op hardnekkig verzet van de landbouworganisaties. Ook grote delen van de Zeeuwse bevolking reageerden zeer gevoelig. De Vlaams-Nederlandse projectorganisatie ProSes (Projectdirectie ontwikkelingsschets Scheldeestuarium) heeft de afgelopen jaren gewerkt aan een gezamenlijke visie op de ontwikkeling van het Scheldeestuarium. Ontpoldering als maatregel om de natuurfunctie van het estuarium te versterken is daarbij wederom in beeld.

Kader: Ontwikkelingsschets Schelde-estuarium

Eind 2004 presenteerde ProSes de Ontwikkelingsschets 2010 voor het Schelde-estuarium. Drie elementen staan daarin centraal.

- Verbetering van de toegankelijkheid van de Antwerpse havens door de Schelde uit de diepen en de vaargeul op sommige plaatsen te verbreden van 250 naar 370 meter. Onafhankelijk van het getij kunnen schepen met een diepgang van 13,1 meter naar Antwerpen varen.
- Versterking van de natuurfunctie van het estuarium door enkele honderden hectares estuariene natuur aan het estuarium toe te voegen.
- Betere bescherming van Vlaanderen tegen overstromingen door dijkverhogingen en de inrichting van noodoverloopgebieden. De aanleg van een stormvloedkering bij Antwerpen of van de Overschelde (een verbinding door Zuid-Beveland met de Oosterschelde) zijn van de baan.

De Vlaamse regering heeft eind 2004 ingestemd met de Ontwikkelingsschets. Het Nederlandse kabinet deed dat in maart 2005 tegelijk met een akkoord over de HSL. België neemt driekwart van de kosten voor zijn rekening en betaalt behalve het uitbaggeren ook het leeuwendeel van de nieuwe natuur in Zeeland. Nederland financiert een nieuwe tunnel onder het Kanaal van Gent naar Terneuzen bij Sluiskil en samen betalen ze een betere aansluiting van de Westerscheldetunnel op de wegen in Zeeland en Vlaanderen.